

PAPER DETAILS

TITLE: SURİYE VİLÂYET GAZETESİNE GÖRE OSMANLI SURİYESİ'NDE SOSYAL VE DİNÎ
YASAM (1899-1902)

AUTHORS: Aysenur YURT, Murat TUĞLUCA

PAGES: 76-89

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2435287>

SURİYE VİLÂYET GAZETESİNE GÖRE OSMANLI SURİYESİ'NDE SOSYAL VE DİNÎ YAŞAM (1899-1902)*

Ayşenur YURT**
Murat TUĞLUCA***

Özet

1864'te yayımlanan vilâyet nizamnamesiyle ülke toprakları vilâyetlere ayrılarak yönetilmeye başlanmıştır. Şüphesiz ki Suriye Vilâyeti gerek devletin dini İslam'ın çıkış noktasına olan yakınlığı, gerekse içerisindeki demiryolu ve telgraf hattıyla ticarî ve sosyal bir geçit olması sebebiyle devletin yakından ilgilendiği vilâyetlerden biriydi. Suriye Vilâyeti'yle ilgili çalışmaların sayısı fazla olmasa da devletin bölgedeki idârî yapılanması, bağlı olduğu ve etkilediği ticarî ağlar ve özellikle de Osmanlı Devleti'nden ayrılışı öncesinde yaşanan siyasî olaylar hakkında çalışmalar mevcuttur. Bölge hakkında konulara dair bilgi edinmek ve Osmanlı Devleti'ne dair ayrıntıları keşfetmek eskiye oranla daha kolay olsa da sosyal açıdan boşlukları doldurabilecek nitelikteki bilgi kaynaklarının işlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Osmanlı Suriyesi'nin sosyal yaşamının ayrıntıları devletin resmî gazetesindeki haberler kaynak alınarak incelenmiştir. Gazete aracılığıyla farklı dînî görüş ve etnik yapıya sahip tebaanın sosyal etkinlikler vasıtasıyla bir araya geldiği ve birbirlerine hoşgörü gösterdiği anlaşılmaktadır. Devlet ise sosyal yardım ve dayanışma faaliyetleri yürüterek tebaanın sosyal ve dînî yaşamına hizmet etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bayram, Cenaze, Düğün, Resmî Törenler, Yardımlaşma.

SOCIAL AND RELIGIOUS LIFE IN THE OTTOMAN SYRIA ACCORDING TO THE SYRIAN PROVINCE NEWSPAPER (1899-1902)

Abstract

In 1864, the Provincial Reform Law was published, and accordingly, the territory of the country was divided into provinces and started to be administered. The Vilayet of Syria was close to the birthplace of Islam and undoubtedly, this feature of the Syria Vilayet and the railway and telegraph lines providing commercial and social gateway has made this province closely associated with the Ottoman Empire. There are not many studies on Syria Province, however, it is possible to find works on the administrative organization of the state in the region, the commercial networks it influenced, and especially on the political events that preceded its separation from the Ottoman Empire. Even though it is easier than in the past to obtain information about the region and to discover details about the Ottoman Empire, it is necessary to process the sources of social information that can fill in the lack of information. In this research, the details of the social life of Ottoman Syria are analyzed based on the news in the official

* Bu çalışma, 2022 yılında Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Suriye Vilayet Gazetesi (1899-1902)" adıyla hazırlanan Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e posta: aysenuryurt@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5856-9887

*** Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e posta: mtugluca@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4472-1059

newspaper of the state. Through the newspaper, it is understood that people of different faiths and ethnicities come together through social events and treat each other with grace. The state supported the social and religious life of the community through social aid and solidarity activities.

Keywords: Charity, Feasts, Funerals, Official Ceremonies, Weddings.

Giriş

1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık Zaferiyle hâkimiyeti altına aldığı Şam merkezli Suriye bölgesi, 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi'ne kadar 402 yıl Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yer alan mühim bir bölgeydi (Buzpınar, 2009: 550). 1900 yılına ait vilâyet salnamesinde yer alan nüfus cetvellerinden anlaşıldığına göre bölgede Müslüman, Rum, Ermeni, Süryani, Marunî, Latin, Protestan, Dürzi ve Yahudi pek çok milletten ve dinden insan bir arada yaşamaktaydı (Suriye Vilâyet Salnamesi, 1900: 364-365). Bölgenin II. Abdülhamid Dönemi'nde farklı milletlerden almış olduğu göçler ve hac güzergâhında önemli bir nokta olması hasebiyle kozmopolit yapısının geliştiğini söylemek yanlış olmaz. Böylesine çeşitli unsurların bulunduğu bir ortamda sosyal tarih anlamında cezbedici malzemeler bulunmaktadır. Osmanlı Suriye'si hakkında yapılan çalışmalar genellikle bölgedeki idârî yapılanma, ticaret ve bayındırlık faaliyetleriyle ilgili olmuştur. Konunun sosyolojik boyutunda yapılan çalışmalar ise çoğunlukla bölgede yaşayan halkı Osmanlı Devleti'nden ayrılma eğilimi açısından ele almıştır. Suriye halkının özellikle etnik ve mezhepsel farklılıkları literatürde öne çıkanlar arasındadır. Osmanlı Suriyesi'nde yaşayan halkın sosyal ve dînî özelliklerine dair en belirgin çalışma ise Sebahattin Samur'un 1988 yılında hazırladığı doktora tezidir. Çalışma ağırlıklı olarak İngilizce ve Arapça kaynakları kullanmak suretiyle bölgedeki yerleşim biçimi, yaşam tarzı, etnik yapı ve kültürel faaliyetler hakkında bilgi vermektedir. Yazar, Suriye Vilâyet Gazetesi'nin ilk yayımlanmaya başladığı tarihe ait birkaç sayıdan da faydalanmıştır. Ancak özel olarak vilâyet gazetesi kaynak olarak kullanılan bir çalışma değildir. Elinizdeki çalışma işte tam da bu noktada Suriye'nin sosyal ve dînî yaşamına ışık tutacak, yaşanmış olayların kaydedildiği Suriye Vilâyet Gazetesi aracılığıyla, onun perspektifinden bakarak bölge halkı hakkında yapılan çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Konu, kullanılan kaynağın el verdiği ölçüde ayrıntılı olarak işlenmiştir.

1. Sosyal Yaşam

Suriye halkının %80'inin Müslüman olduğu bilinmektedir. Ancak Müslüman olan halk içerisinde dahi bağlı bulunan mezhep ve yaşam biçimine dayalı farklılıklar ön planda olduğundan çoğunluğun ortak kültürel değerlere sahip olduğunu söylemek güçtür (Samur, 1988: 105) Halk, kendi dininden insanlarla bir arada yaşayıp, farklı topluluklarla ayrılmayı tercih ediyordu. Bu sebeple kendi dışındaki unsurlarla ancak özel günler gibi vesilelerle bir araya

gelebiliyordu. Resmî törenler, nikâh törenleri, kutlamalar ve farklı içerikli sosyal etkinlikler bu vesilelerden sayılmaktadır.

1.1. Resmî Törenler

Suriye Vilâyet Gazetesi'nden ahalinin bir araya geldiği bazı sosyal etkinlikleri takip edebiliyoruz. Bunlardan ilki padişahın doğum günüdür. Devletin reisi olan hükümdarın doğumunu ifade ettiği için bu güne özel bir önem atfedilmiştir. Bu sebeple Suriye Vilâyeti'nde padişahın doğum gününü kutlamak amacıyla vilâyet vâlisi, memurlar, ulemâ, ruhanî reisler, konsoloslar ve halkın katılımıyla gerçekleşen törenler düzenlenmekteydi. Bu tarz törenlerde başta vâli olmak üzere devleti temsil eden memurlar, resmî kıyafetlerini giyerek ve nişanlarını takarak törene katılırlardı. Törenler genelde tebrik merasimi ile başlar, padişaha edilen hayır dualarıyla devam ederdi. Törende, kimsesiz fakir çocuklara meslekî eğitim vermek maksadıyla açılan, daha sonra sanat mektebine dönüştürülen ıslahhanelerden gelen müzisyenler müziklerini icra eder, kaleden de top atışları yapılırdı. Tören hazırlıkları için üç gün önceden çalışmalara başlanır, vilâyet dairesi başta olmak üzere adliye, jandarma, polis, telgrafhane, reji, düyun-ı umumiye daireleri, vâli konağı, idadi ve mülkiye mektepleri ve evler kandiller ve çiçeklerle süslenirdi. Doğum gününe karşı duyulan coşku yalnızca Müslüman tebaanın hazırlıklarından değil, Rum ve Musevi havralarının süslenişinden de anlaşılmaktadır. Kutlama günlerinin akşamlarında havâî fişek gösterileri yapılırdı. Vâlinin konuklarını kabul edip, yiyecek ve içecek ikramında bulunması ile kutlamalar sona ererdi (Suriye, 1899: 1743).

Padişahla ilgili kutlanan diğer özel gün cülusların sene-i devriyeleri idi. 1900 yılında Sultan II. Abdülhamit Han'ın cülusunun 25. sene-i devriyesi için bir tören düzenlenmiştir. Diğer özel günlerde olduğu gibi memurların kullanmış olduğu odalar kandil ve çiçeklerle süslenmiştir. Mülkiye memurları, askerî zabıtlar, ulema ve onlarca kişi hükümet dairesine gelerek saygı duruşunda bulunmuşlardır. Tebrik töreni gerçekleştikten sonra dualar edilmiştir. Müslüman toplumların özel günlerde uyguladıkları adetlerden olan ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunma geleneği bu törende de îfâ edilmiştir. Padişahın cülusunun 25. sene-i devriyesi vesilesi ile 36 yetim ve dul kadına birer kat elbise, hapisanedeki mahkumlara ise yiyecek yardımında bulunulmuştur. Yanı sıra bir süre önceden bugüne hazırlanan ve kamuya mal olmuş birtakım hizmetler yapılmıştır. Bu hizmetler arasında yardımlarla yeniden inşa edilen köprü ve merkez livada yer alan iki köyde kız ve erkek öğrencilerin eğitim görmesi amacı ile iki adet iptidaiye mektebi hizmete açılmıştır (Suriye, 1900: 1777).

Padişahın velâdet ve cülus törenleri mutat olarak her yıl tüm imparatorluk saatinde kutlanırdı. Bunların dışında bazı yöresel kutlamalar da yapılabiliyordu. Bunlardan birisine gazetemiz sayesinde Şam'da şahit oluyoruz. Yapımına Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nde başlanmış olan daha sonra yapıya belirli

eklemelerde bulunulan Şam'ın Gök Meydanı'nda bulunan (İnbaşı, 2001: 223) Süleymaniye Külliyesi'yle ilgili 1899 yılına dair bir haber gazeteye yansımıştır. Gazete haberinden bölgenin ileri gelenlerinden Şeyh Esad Efendi isimli şahsın her sene Kanunî Sultan Süleyman'ın ruhuna hediye edilmek üzere Kur'an tilâveti yaptığı anlaşılmaktadır. Bunun gibi yöresel kutlama ve toplantılara, özellikle de manevî yapıda bulunanlara memurlardan sivil halka kadar bölge ahalisinin çoğunluğu tarafından katılım sağlanırdı. Nitekim bu etkinliğe vâli de katılmıştır (Suriye, 1899: 1723).

1.2. Sosyal Etkinlikler

Suriye Vilâyet Gazetesi aracılığıyla bölge içinde gerçekleştirilen sosyal içerikli birtakım etkinlikler olduğu anlaşılmaktadır. Halkın sosyal profilini yansıtan bu etkinlikler arasında sünnet düğünü, nikâh ve yarışmaların yanı sıra cenaze törenleri de bulunmaktadır.

Vilâyet içinde resmi görev yapan bazı şahıslar bağlı bulundukları mercilerin izni dahilinde kendi girişimleriyle etkinlikler düzenleyebiliyorlardı. Bunlardan birisi Vilâyet Jandarma Kumandanı'nın ikramiyeli olarak düzenlemiş olduğu at yarışıdır. Yarışa kumandanın meslektaşları katılmıştır. Şam'ın Gök Meydanı'nda gerçekleştirilen etkinliğin düzeni gerek mülkiye ve askeriye memurları gerekse halk tarafından takdirle karşılanmıştır. Haberdan anlaşılan göre cins at yetiştirmeyi teşvik amacıyla düzenlenen etkinliğin benzerleri daha önceki yıllarda da yapılmıştır (Suriye, 1901: 1825).

1.2.1. Düğün ve Nikâhlar

Osmanlı Suriyesi'nde yaşayan dönem halkı ile ilgili gazetede yer alan bazı haberlerden bölge yöneticileri hakkında birtakım bilgiler elde edilebilmektedir. Pek çok devlet çalışanı kendi görev tabakasından yahut kendi sosyal çevresinden kişilerle evlilik yapmıştır. Örneğin Vilâyet Reji Müdürünün kızı Mektûbî Kalemî'nde görevli olan şahsın kardeşi ile evlenmiştir (Suriye, 1902: 1851). Suriye'de bulunan Beşinci Ordu Müşiri'nin kardeşinin kızının Şam'da bulunan bir kaza kaymakamlığında görev yapan binbaşılardan bir şahısla evlendiği bilinmektedir. Bu şekilde gerçekleşen evlilik törenlerine evlenen şahısların devlet memuru olması sebebiyle devlet erkânından kişiler katılırdı (Suriye, 1902: 1853). İslam dininin gereklerinden biri olan sünnet geleneği de en az nikâh ve düğün törenleri kadar önemsenmiş ve kutlanmaya layık görülmüştür. Bu sebeple vilâyet gazetesine yansıyan sünnet haberleri ve tebrik mesajları bulunmaktadır. Bölgede devlet hizmetinde bulunan şahısların ailelerine ait sünnet haberleri gazete aracılığıyla halka duyurulurdu (Suriye, 1899: 1745).

1.2.2. Cenazeler

Suriye Vilâyet Gazetesi'nin resmî gazete olması sebebiyle özellikle de bölgede bulunan yönetici ve memur kesime ait resmî görevlilerin cenaze törenleri hakkında sıkça haber yapılmıştır. Bu dönemde vefat etmiş şahsın adı gazete haberiyle duyurulmakla kalmaz, aynı zamanda resmî görev geçmiş hakkında da birtakım bilgiler aktarılırdı. Özellikle görevini uzun yıllar boyunca ifâ eden, alanında kıdemli kişilerin görev geçmişleri üzerinde kısaca durularak kazanmış olduğu başarılar ifade edilirdi. Vefat eden şahsın devlete ve görevine bağlılığı ön plana çıkarılmaktaydı. Böylece Osmanlı Devleti'nin yerel yönetiminde pozitif bir idare sistemi izlediğinin resmi çiziliyordu (Suriye, 1899: 1701). Vilâyet Gazetesi'ndeki vefat haberleri arasında önem arz edenler yalnızca devlet çalışanlarınınki değildi. Devlet hizmetinde bulunan görevlilerin ailelerinden herhangi bir mensubun da vefatı söz konusu olduğunda gazeteye yansıyor. Cenaze sahibi yüksek rütbeli bir memur ise cenaze için ayrıca özen gösterilerek anma törenleri yapılabiliyordu (Suriye, 1901: 1830).

1.3. Göç, İskân ve Toplumsal Dayanışma

Bahsi geçen dönemde Suriye Vilâyeti çeşitli bölgelerden göç almıştır. Elbette göç hareketlerinin altında yatan belirli sebepler mevcuttur. Devlet idaresinin zaman zaman halkla iş birliği yaparak bu göçmenlere kucak açmasının sebebi şüphesiz ki yalnızca insanî yardım değildir. Osmanlı Devleti 19. yüzyılın son çeyreğine kadar muhacirleri kabul ederek bir taraftan nüfusunu artırmaya çalışırken, bir taraftan da bu muhacirleri jeostratejik açıdan önemli bölgelere yerleştirerek güvenliği sağlamayı ve tarıma elverişli bölgelerde iskân ederek tarım faaliyetlerini artırmayı amaçlamıştır. Bu amaçla muhacirler, Rumeli ve Anadolu coğrafyasında yer alan vilâyetler başta olmak üzere ülkenin birçok bölgesine yerleştirilmiştir. Muhacirlerin Suriye Vilâyeti'nde iskân edilmeye başlaması 1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra olmuştur (Saylan, 2017: 433). Meselenin siyasi boyutu dışında Suriye vilayetinde sosyal yardım anlayışı çerçevesinde gazeteden veriler elde edilebiliyor. Gazete, devletin muhacirler açısından yürüttüğü politikaların yanı sıra halk tarafından gelen destek hakkında birtakım bilgiler edinmeyi mümkün kılmaktadır.

Muhacirlerle ilgilenmek, İskân-ı Muhacirin-i İslamiye adı verilen komisyonun göreviydi. Komisyonun, muhacirlerin uygun arazilere yerleştirilmelerini sağlamak, ihtiyaçlarının karşılanması adına yardım kampanyası yürütmek ve yapılan yardımlarla birlikte yürütülen faaliyetleri gazetede açık olarak belirtme gibi görevleri vardı (Suriye, 1900: 1745). 1900 yılında bu komisyonun kadrosu aşağıdaki tabloda verilmiştir (Suriye Vilâyet Salnamesi, 1900: 121).

İskân-ı Muhacirîn Komisyonu

	Başkan Vilâyet Valisi Nazım Paşa
	Vilâyet Defterdarı
	Meclis İdare-i Vilâyet Azası Abidzade Mustafa Paşa
A	Mevkib-i Hac-ı Şerif Muhafızı Abdurrahman Paşa
Z	Azmi zade Mehmet Fevzi Paşa
A	Belediye Başkanı Müeyyid Paşazade Abdülkadir Bey
L	Talâtîzade Ali Efendi
A	Eyyubîzade Halil Efendi
R	Umrüzade Müslim Efendi
	Vilâyet Başmühendisi Vasiliyadis Efendi
	Belediye Başmühendisi Apri Efendi
	İskân-ı Muhacirîn Memuru Nuri Bey
	Komisyon Kâtibi Ahmed Necib Efendi

Gazetede komisyon tarafından muhacirlerin yerleştirilmesi ve halk tarafından gelen destekler hakkında birtakım bilgiler yer almaktadır. 1899'da padişah iradesi ile belirlenen vilâyetlere yerleştirilmeleri uygun görülen 1000 kişilik muhacir grubu vapurla önce Aydın'a getirilmiş, bir kısmı burada kalmış, geriye kalan kısmı Şam'a nakledilmiştir. Daha öncesinde aileleriyle beraber gelen muhacir grupları ise meşgul oldukları işler göz önünde bulundurularak Salahiye'ye yerleştirilmiş, bunlar için 75 adet ev inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Vilayet Vâlisi ve Şam Muhacir Komisyonu hazır edilen bölgeyi keşif için ziyaret etmiştir. Ancak bölge daha önce Rumeli muhacirlerinin iskân edilmiş olduğu bir arazi etrafında olması ve suya olan uzaklığı sebebiyle kullanışsız bulunmuştur. Vâli ve görevli şahıslar yeni arazi arayışı içine girmişler, hal böyleyken şehrin ileri gelen birkaç ismi karşılıksız bir şekilde arazi bağışında bulunmuşlardır (Suriye, 1899: 1723). Kış bastırmadan muhacirlerin evlerine yerleşip mesleklerini icra etmeleri için çalışmalarına hemen başlanmıştır. İki ay sonrasında çalışmalar tamamlanmış ve evler resmî bir törenle oturuma açılmıştır. Tören esnasında muhacirler, kendilerine karşı gösterilen özen ve verilen hizmetten ötürü devlete karşı teşekkürlerini sunmuşlardır (Suriye, 1899: 1731).

Muhacirlerle ilgilenmek İskân-ı Muhacirîn-i İslamiye adı verilen komisyonun göreviydi. Komisyonun, muhacirlerin uygun arazilere yerleştirilmelerini sağlamak, ihtiyaçlarının karşılanması adına yardım kampanyası yürütmek ve yapılan yardımlarla birlikte yürütülen faaliyetleri gazetede açık olarak belirtme gibi görevleri vardı (Suriye, 1900: 1745).

Muhacirlere özellikle maddî durumu yerinde olan yerli halktan şahıslar da destekte bulunmuştur. Gazetede iane başlığı altında pek çok yardım haberi bulunmaktadır. Yapılan yardımlar açık ve net bir biçimde yardımı yapan şahsın ismi ve bağışladığı miktar ya da ürün olarak belirtiliyordu. 1899 yılında şehre gelen Kafkasya muhacirlerinin kıyafet, yatak ve yorgan gibi ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla bir yardım kampanyası başlatılmıştı. Altı gün içerisinde kadın, erkek ve çocuk için pek çok elbise, ayakkabı, yeni yorgan, çarşaf gibi malzemeler toplanmıştı. Nitekim yardım talebi o kadar fazlaydı ki bu sebepten toplama faaliyetinin uzatılmasına karar verilmişti. Ancak yayımlanan liste göz önünde bulundurularak yerli halktan çok özellikle devlet erkânının eşleri ve aileleri tarafından fazlaca yardım yapıldığı söylenebilir (Suriye, 1899: 1723). Muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla toplanan yardımlar dışında Müslüman halkın ramazan ayında vereceği fitr sadakasının da muhacirlere verilmesi yönünde teşvik edici haberler yayımlanıyordu (Suriye, 1901: 1793).

Muhacirlerin ihtiyaçlarıyla padişahın da özel olarak ilgilendiği anlaşılmaktadır. Padişah 1899 yılında Buhara ve Cezire muhacirlerinin vilâyete iskânları konusunda Vilâyet Dahiliye Nezareti'ne bir irade yollamıştır. İradeye göre muhacirlerin iâşe masrafları için 1000 lira tahsis edilmiştir (Suriye, 1899: 1735).

Devlet, muhacirlerin yanı sıra vilâyet içinde yaşayan yerli halkın da iskânı hususunda yardım çalışmaları yapıyordu. 1901 yılında Hama Sancağı'na tabi olan Selimiye Kazası'nda gerçekleşen sel baskını sonrası mağdur olan yerli halk için Hama Mutasarrıfı Celâl Paşa bölgeye duruma özel memurlar gönderilmesini sağlamıştır. Selden etkilenen aileler, geçici olarak başka bir bölgeye gönderilmiştir. İçerisinde muhacirlerin de bulunduğu mağdurların kayıpları tespit edilerek telafi için bir yardım komisyonu kurulmuştur (Suriye, 1901: 1830).

1.4. Sosyal Yardımlaşma

Vilâyet içinde muhacirler dışında farklı sebeplerle yardıma ihtiyacı olan vatandaşlara da ekonomik, sosyal ve insanî yardımda bulunuluyordu. Suriye Vilâyet Gazetesi'nde bu konuda yayımlanmış olan haberleri incelediğimizde dönemin sosyal yardım anlayışı ve şekli hakkında genel anlamda izlenim sahibi olunabilmektedir.

1.4.1. Sağlık Yardımları

Bu yardımlar arasında ilk sırada hasta vatandaşların tedavisi gelmektedir. Bu dönemde maddî durumu yerinde olmayan hastalara muayene, reçete ile ilaç alımı ve ameliyat gibi hizmetler, hastane bütçesinin belirlediği orana göre belediyeden alınan tezkire karşılığında ücretsiz olarak verilmekteydi. Ancak hastanenin bütçesi kısıtlı olduğu için belirli sayıda ücretsiz hasta alımı yapılmaktaydı. Suriye Vilâyet Gazetesi'nde kanser ve göz hastalıkları gibi çeşitli

rahatsızlıkları bulunan bazı hastaların ücretsiz tedavi talepleri yayımlanmıştır. Bu örneklerden bazıları padişahın bazıları ise hatırı sayılır kişilerin yardımıyla tedavi edilmiştir (Suriye, 1900: 1777). Tedavi görüp iyileşen şahıslardan bazıları ise vilayet gazetesinde teşekkür mesajları yayımlatıyordu (Suriye, 1900: 1757).

Suriye Vilâyet Gazetesi aracılığıyla bu dönemde yapımı devam eden Şam Gureba Hastanesi'nin tamamlanması için yardım toplandığına şahit oluyoruz. Bağışçıların ve toplanan yardım miktarının yazılı olduğu bir liste düzenli olarak gazetede yayımlanmaktaydı (Suriye, 1899:1721). Vilâyette bulunan Hamidiye Hastanesi bünyesinde yeniden inşa edilecek olan Bimarhane'nin (akıl hastanesi) inşaat masrafları için de bir yardım kampanyası düzenlenmişti. Özellikle büyük miktarda bağışta bulunanlara gazete aracılığıyla ismen özel teşekkür mesajı yayımlanıyordu. Böylece bağışçılar onurlandırılırken yeni bağışlar için insanları teşvik etme politikası izlendiği anlaşıyor (Suriye, 1900: 1749).

1.4.2. Sosyal Güvenlik Yardımları

Herhangi bir konuda mağduriyet yaşayan kişilere içinde bulundukları durum ve şartlara göre yardım sağlanıyordu. O dönemde “muhtâcîn maaşı” adı altında ihtiyaç sahibi olan kişilere bağlanan bir ödenek mevcuttu. Bu maaş muhacirlere, dul kadınlara ve yetim çocuklara, çok çocuklu olup bakmakta zorlanan ailelere ve daha bunun gibi özel durumda olan kişilere verilmekteydi (Düzgün, 2009: 15). Suriye Vilâyeti'nde dönemin bilinen çalışmalarından olan Hamidiye-Hicaz Demiryolu Hattı'nda çalışan Beyrut arabacılarından Hristiyan bir işçi, eşya naklederken iki ayağı birden arabanın altında kalarak vefat etmişti. Şahsın vilâyet vâlisinin bir yakını olduğu anlaşılmış, padişah ve gerekli mercilerin izniyle şahsın eşine, kızına ve oğluna aylık 30 kuruş maaş bağlanmıştı (Suriye, 1902: 1850). Yardımlar genel itibarıyla talep yoluyla gerçekleşiyordu. Ancak bu yardımlar dışında talep olmaksızın gerçekleşen yardımlar da bulunuyordu. Doğrudan para yardımı olmaksızın başka türde sosyal yardım örnekleriyle de karşılaşmıştır. Mesela 1901 yılında Belediye, Orman Müfettişliği ve Vilâyet İdare Meclisi'nce ortak bir karara varılmıştı. Karara göre Vadiyü'l-Sebîl mirî ormanından çıkan meşe kömürü, durumu kötü olan fakirlere ucuz fiyattan satılacaktı. Böylece maddî durumu yetersiz olan vatandaşların yakacak ihtiyacı uygun fiyattan karşılanmaktaydı (Suriye, 1901: 1832).

1.4.3. Dînî Yardımlar

Dînî vecibeler için bazı ihtiyaç sahiplerine yardımlar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu vecibelerin başında elbette maddî açıdan önemli bir meblağı gerektiren hac ibadeti gelmektedir. Maddî durumu hac vazifesini yapmaya yeterli gelmeyen hacı adaylarının masrafları yardımlarla karşılanıyordu. Hacıları taşıyan gemilerin oldukça masraflı olduğu bilinmekteydi (Geçili, 2017: 67). II. Abdülhamit Dönemi'nde adı İdare-i Mahsusa olarak değiştirilen yolcu ve eşya

taşımacılığı yapan bir vapur şirketi mevcuttu (Akyıldız, 2015: 438). Bu şirketin inayet (yardım) vapurları da bulunuyordu. 1901 yılında bu yardım vapuru ile İzmir'den Trablusgarp'a giden ve vilâyette konaklayan fakir hacıların vapur pulları, han kiralari ve yiyecek masrafları Aydın Vilâyeti Mal Sandığı'ndan temin edilmişti (Suriye, 1901: 1793). Yine 1901 yılında Hicaz'a gidecek olan hacılara ücretsiz su tedarik edip hacıların gerekli eşyalarını ücretsiz olarak taşıyarak hayırda bulunmak isteyen yardım gönüllülerine gazete aracılığıyla çağrıda bulunulmuştur (Suriye, 1901: 1794).

1.4.4. Eğitim yardımları

Eğitim alanında yapılan yardımlar bazı durumlarda padişahın hazinesinden bazı durumlarda ise hayır yapmak isteyen kişilerin cebinden karşılanmaktaydı. 1900 yılında vilâyetin Kerek Sancağı'nda bulunan onlarca çocuğun eğitim masrafları padişahın buyurduğu irade üzerine Hazine-i Hassa'dan karşılanmıştır (Suriye, 1900: 1777). Kerek Sancağı Mutasarrıfı, Salt Kazası iptidai mektebi öğrencilerine 20 adet sıra rahlesi yaptırarak bağışta bulunmuştur (Suriye, 1900: 1771). Baalbek'te bir şahıs harap olmuş rüştiye mektebinin tamir ve onarımını üstlenmiş, mektebin azalan suyuna ilave yapılması konusunda yardımda bulunmuştur (Suriye, 1900: 1777). Bu olaydan bir sene sonrasında yine Baalbek rüştiye mektebine iki adet soba ve iki deve yükü kömür bağışı yapılmıştır (Suriye, 1901: 1793). Havran Sancağı'nda bulunan Der'a Kazası Kaymakamı Der'a iptidai mektebine sekiz adet sıra tahtası yaptırmıştır (Suriye, 1901:1805). Genel itibariyle sivil halktan ziyade idârî yapılanmasında görev alan itibarlı şahısların yardımda bulunduğu anlaşılmaktadır. Yerli halktan maddî durumu yerinde olanlar da yardım etmekle birlikte bunların sayıları azdır.

2. Dînî Yaşam

Halkın %80'i Müslüman olan Suriye Vilâyeti'nde Müslüman vatandaşların yanı sıra Hristiyan ve Yahudiler de bulunmaktaydı (Samur, 1988: 105). Suriye Vilâyet Gazetesi'nde yer alan haberlerde Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen özel gün, bayram ve ayların hatırlatılması, kutlanması, yapılan ibadet programları, yapılan dînî hizmetler ve bölgede bulunan gayrimüslimler hakkında haberler bulunmaktadır.

2.1. Dînî Bayramlar ve Özel Günler

İslam dini için en kutsal günlerden biri bayram günleri idi. Özellikle Ramazan ve Kurban Bayramı Suriye Vilâyeti'nde büyük bir coşkuyla kutlanmaktaydı. Bayram namazlarında vâli, devlet erkânı ve memurlar resmî kıyafetlerini giymiş halde eşraf ile bayram namazı kılardı. Namaz sonrasında Daire-i Vilâyet'e giderek bayramlaşma merasimi yapılır, resmî geçit töreni yapıldıktan sonra padişaha dualar edilirdi. Her zaman olduğu gibi musikî

bandosu bayram coşkusunu yansıtmak için tören alanında bulunurdu (Suriye, 1900: 1749).

İslam dini için kutsal sayılan berat, mevlit gibi kandillerde de bayram gününe benzer şekilde kutlamalar ve ibadet programları yapılırdı. 1899 yılında bir Berat Kandili'nde cami ve mescitler süslenmiş, bahşiş ve hediyeler dağıtılmış ve ibadet programları tertip edilmişti (Suriye, 1899: 1743). Hz. Muhammed'in doğum günü olarak bilinen ve kutlanan Mevlit Kandili'nde de geceden başlayarak top atışları yapılmaya başlanır, vilâyetteki camiler ışıklarla donatılırdı. Yalnızca camiler değil devlet daireleri, çarşı-pazardaki dükkânlar da süslenirdi. Vilâyet Vâlisi ve çeşitli devlet memurlarının katıldığı toplantılarda dualar okunup, Kur'an tilâvet edilirdi (Suriye, 1899: 1721). Hz. Muhammed'in dünyaya gelişini kutlamak maksadıyla yapılan dua programlarının yanı sıra kendisinin dünyaya teşrifleri üzerine yazılan methiyeleri okumak için de bir araya gelinirdi. Yapılan okumalar ve dualardan sonra lihye-i saadet olarak bilinen İslam peygamberi Hz. Muhammed'in korunan saç ve sakalı ziyaret edilirdi (Suriye, 1900: 1771). Benzer etkinliklerin yapıldığı özel geceler arasında Regaip Kandili (Suriye, 1901: 1829), Miraç Kandili (Suriye, 1901: 1832) ve Kadir Gecesi bulunmaktadır (Suriye, 1900: 1783).

2.2. Hac Vazifesi ve Hacı Alayları

Gerek İslam dini gerekse Müslümanlar açısından önemli sayılan bir ibadet olan hac vazifesi gazetenin ana konuları arasındadır. Nitekim gazete sayılarında hacı kabileleri, surre alayları, hacıların ihtiyaçları, hacı alaylarının karşılanması gibi konularda düzenli olarak bilgi paylaşımı yapılmıştır. Bu haberler o dönemde hacıların hac görevini îfâ ederken yerine getirmesi gereken prosedürler, kendilerine sağlanan kaynaklar, yapılan yardımlar ve coşkulu karşılama törenleri hakkında bir tablo çizmektedir.

Salgın hastalıkların önüne geçmek amacıyla karantina uygulaması yapılıyordu. Hacı kabileleri de gidiş ve dönüş yollarında doktor muayenelerini gerçekleştirdikten sonra karantinaya girmekteydiler. Karantina sürecini sağlıklı şekilde sonlandırabilenlerin karantinası kaldırılıyordu (Suriye, 1899: 1717). Bu dönemde salgın hastalıkların yaygın olmasından dolayı Dâhiliye Nezareti tarafından gidiş ve dönüş yolundaki hacı alaylarının sağlık durumları hakkında bilgi güncellemesi yapılmaktaydı (Suriye, 1899: 1711). Sağlıkla ilgili prosedürler yerine getirildikten sonra maddî ihtiyaçların sağlanması gerekiyordu.

Bazı panayırlardan elde edilen gelirler hacıların masraflarına aktarılabilirdi. Bilindiği üzere Osmanlı panayırları kuruluş amaçları açısından ticarî ve sosyal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ticarî içerikli olanlar ticarî hedefler doğrultusunda ikame edilirken, sosyal içerikli olanlar ise Osmanlı toprakları içerisindeki cemaatler tarafından dini törenler ve eğlence kaygısıyla

kurulmuştur (Küpeli, 1999: 491). Surrelerin ve durumu olmayan bazı hacıların masrafları yardım amaçlı kurulan bu panayırlar aracılığıyla giderildiği anlaşılmaktadır (Suriye, 1901: 1797).

18. Yüzyıl öncesinde surreler deniz yoluyla Mısır'a ve oradan Haremeyn'e gönderilirken bu tarihten sonra karayoluyla Şam üzerinden gönderilmekteydi. Karayolunun kullanıldığı dönemden 1837 yılına ait güzergâh Sirkeci'den başlar, Üsküdar, İzmit, Akşehir, Konya, Adana, Antakya, Hama, Şam, Maan, Medine ve Mekke'de sona ererdi (Buzpınar, 2009: 568). 1901 yılının Ramazan Bayramı'nda hacı kafilesi ve surre-i hümayun emini hacca gidiş yolunda Şam'a uğramıştı. Bu esnada devlet erkânı, memur çevresi resmî elbiselerini giymiş ve nişanlarını takmış bir halde toplanırdı. Vâli ve Ordu-yu Hümayun Müşir-i Vekili tarafından Şam'a bir saat mesafede olan Kadem-i Şerif'i (peygamberin ayak izi) önceden ziyaret edilirdi. Surre emini ve hacı alayı muhafızı mahmil-i şerif (Surre adıyla yollanan hediye ve paraları taşıyan vasıta) ile sıralı bir şekilde tekbirler eşliğinde kadem-i şerifin bulunduğu yere giderdi. Hacı alayının ilerisinde bir bando takımı bulunurdu. Bando takımının arkasında sırasıyla topçular, süvari ve jandarma alayı, tabur ve bölükleriyle polis heyeti, protokol kurallarına uygun olarak memur erkânı, Surre-i Hümayun Emmini, Hac-ı Şerif Muhafızı ve Nakîbü'l-Eşraf Kaymakamı yer alırdı. Hacı alayının iki tarafında nizamiye askerleri, zabıtlar, jandarma, mekteb-i idadi, rüştiye talebeleri bulunmaktaydı. Alayın Daire-i Askeriye'den çıkışı ve Kadem-i Şerif'in bulunduğu köye varışı esnasında top atışları yapılırdı. Ayrıca surre alayının getirdiği mahmil-i şerifin örtüsü de göz alıcı olurdu. Son olarak Hz. Muhammed'in mezarını ziyaret için Ravza-i Mutahhara'ya yönelen grubu izlemeye gelen kadın ve erkek pek çok kişi güzergâhın bulunduğu sokakları doldururdu. Yol üzerindeki dükkânlar, kahvehaneler dahi hınca-hınç dolu olurdu. Ancak kalabalık üslup olarak ağırbaşlı ve saygılı olur, alayın gelişini gördüğü andan itibaren ahlak üzere davranarak ve yolu açarak müsaade verirdi (Suriye, 1901: 1795).

Hacıların gidişi dışında dönüşleri de haberlere konu olmuştur. Hacıların dönüşünü müteakip karşılama törenleri yapıp devlet erkânı ve memur taifesinden pek çok şahıs törende yer alırdı. Halktan bir kalabalık da bu törenleri izlemek için orada bulunurdu. Törenin şaşalı geçmesi önem verilen bir husustu. Törende top atışları yapılır, padişaha uzun dualar edilirdi (Suriye, 1899: 1718). Bu törenleri izlemek için şehirden uzak bölgelerden önemli ziyaretçiler şehre gelirdi. 1899 yılında hacı kafilesi için düzenlenen töreni izlemek üzere Beyrut Vâlisi'nin oğlu, Suriye ve Beyrut Nüfus Müfettişi ve Evrak Müdürleri'nin trenle Şam'a geldikleri yazılmıştır (Suriye, 1899: 1717).

2.3. Diğer Dînî Meseleler ve Ritüeller

Müslümanlar tarafından kutsal sayılan ve okunması için özel sebeplere ihtiyaç duyulmayan Kur'an-ı Kerim her fırsatta tilâvet edilmekteydi. Yavuz

Sultan Selim'in 1517'de Şam'ın Salahiye bölgesinde inşa ettirdiği camide her sene adet haline getirilmiş Kur'an tilaveti şeyhler tarafından okunmaktaydı (Suriye, 1901: 1817). Bölgede Kur'an'dan sonra sıkça hatmi yapılan kitap, üzerinde çok fazla çalışılmış olan, hadisleri kabulde hassasiyet gösteren, Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih kitap olarak genel kabule mazhar olmuş bir hadis kitabı olarak bilinen Buhari'nin Sahih'i idi (Özşenel, 2013: 457). Bu dönemde şehrin alim taifesinden bir şeyh her sene recep ayının başlangıcından itibaren şaban ayının sonuna kadar her perşembe günü Şam'da Gök Meydanı'nda Sultan Süleyman Han'ın yaptırmış olduğu camii de pek çok alim ile Buharî-i Şerif dersleri yapmaktaydı (Suriye, 1900: 1783).

İslam dinine ait her türlü sembole gerek halk gerekse devlet tarafından saygı gösteriliyordu. Dini miras olarak kabul edilen maddî ve manevî yapılar muhafaza edilmek amacıyla belirli zaman aralığında yenilenerek tamir ediliyordu. Hz. Muhammed'in kızı Haticetü'l-Kübrâ'nın Hicaz Vilâyeti'nde bulunan mezar örtüsü padişahın isteği doğrultusunda İstanbul'da imal edilen yeni bir örtü ile değiştirilmişti (Suriye, 1901: 1797). Mekke'deki Harem Bölgesi için ödeneği Hazine-i Hassa'dan temin edilen halılar, kuruluşunda gerekli olan makine ve teçhizatı yurt dışından getirilen, batılı yöntemlerle işletilen Hereke Fabrikası'nda imal edilerek Şam'a gönderilmişti (Topal, Erdemir, Kırılı, 2012: 62), (Suriye, 1901: 1797).

İslam inancına göre Şam'a defnedilmiş olan Yahya peygamberin mezar örtüsü ve Şam'ın Salahiye bölgesinde bulunan Sultan Selim Han'ın inşa ettirdiği camide türbesi bulunan Muhiddin-i Arabî'nin yıpranmış mezar örtüsü de masrafı Hazine-i Hassa'dan karşılanmak üzere bir törenle değiştirilmişti (Suriye, 1901: 1794, 1839). Suriye Vilâyet Gazetesi bu tarz haberlere gazetede yer vererek devletin dine hizmetini daha görünür hale getirmeye çalıştığı bellidir.

Devlet, önemseddiği ve korumaya çalıştığı dînî değerlerin sürekliliğini sağlamak için farklı yöntemlere de başvuruyordu. Bunun için bazı günlerde halka özel hatırlatmalar yapılmaktaydı. İslam dininde önemli bir yeri olan ramazan ayında halkın ibadet ve dinin gereği olan farzları yerine getirmekle meşgul olmaları gerektiği hatırlatılırken özellikle kadınlara yönelik bir ikazda bulunuluyordu. Kalabalık içerisinde dolaşan kadınların İslam'a aykırı davranışlarda bulunmasının caiz olmadığı ve dini ölçülere uygun olmayan kıyafetlerle sokakta dolaşmamaları gerektiği ifade ediliyordu. Zabıt ve sansür memurlarına da diyanet ve adaba aykırı oyunların oynatılmaması hususunda uyarılar yapılmıyordu. Bu uyarılar bizzat vilâyet valisi tarafından uyulması gereken gereklilikler olarak belirtilmekteydi (Suriye, 1900: 1792). Bu hususta ilginç bir başka haber, vilâyette bulunan bir camideki rahlelerin yüksekliği hakkındadır. Ahali rahlelerin yüksekliğinin Kur'an-ı Kerim'in üzerine koyulması için yeterli olmaması ve bazı kişilerin ayakkabılarını rahlelerin alt

kısmına koyması sebebiyle ikaz edilmekteydi. Söz konusu haberle bu tarz davranışlara mahal verilmemesi, Kur'an-ı Kerim okunduktan sonra mushafların rahlelerin üzerinden kaldırılarak dolaplara koyulmasının uygun olduğu hatırlatılıyordu (Suriye, 1901: 1800).

2.4. Gayrimüslimler

Daha önce de bahsedildiği gibi vilâyet tebaasında Müslümanların yanı sıra gayrimüslimler de bulunmaktaydı. Dolayısıyla gazetede dînî anlamda yer verilen haberler içerisinde gayrimüslimler ile ilgili haberler de bulunmaktaydı. Suriye’de Hristiyan topluluklardan öne çıkan Rum Ortodoks, Katolik, Maruni, Ermeni ve Protestan gruplar bulunmaktaydı. Çoğunluğu Rum Ortodoks idi (Samur, 1988: 153).

Azınlıkta olan gayrimüslim gruplar kendi dinlerine ait özel günleri diledikleri gibi kutlayıp ibadet edebiliyorlardı. Nitekim Rum Ortodokslara ait Paskalya Bayramı’nda kilisede gerçekleştirilen dua merasiminde dönemin padişahı II. Abdülhamid’e hayır duası edilmekteydi (Suriye, 1899: 1710). Bu hususta göze çarpan noktalardan biri de Müslüman ve gayrimüslim halk arasındaki ilişkidir. 1899 yılında Şam’da Katolik Patrikliği görevine getirilen şahıs bölgedeki diğer memurlar tarafından ziyaret edilerek tebrik edilmiştir. Gazeteden anlaşıldığı kadarıyla iki taraf arasında sağlıklı ve olumlu bir diyalog bulunuyordu (Suriye, 1899: 1713). Ayrıca vilâyet içinde bulunan gayrimüslim vatandaşların İslam dinine girmeleri Müslümanlar tarafından bir sevinç kaynağı olarak algılanmaktaydı. Öyle ki bu tarz haberler gazetede yayımlanarak halk ile paylaşılıyordu (Suriye, 1899: 1713, 1714).

Sonuç

Bu çalışmada Suriye Vilâyet gazetesi çerçevesinde bölgenin sosyal yaşantısı incelenmiştir. Gazeteden anlaşıldığı kadarıyla farklı dinlere mensup Suriyeli Osmanlı tebaası bir arada yaşamayı başarmış, devletin ve halkın ortak değerleri olan özel gün ve bayramları bir arada kutlanmış, herkesin dini değer ve ritüelleri rahatça yaşanmıştır. Müslüman ve gayrimüslim halk devlet tarafından bazen düzenlenen özel gün kutlamaları ve törenlere coşkuyla katılım sağlamış, saygı gösterisinde bulunmuşlardır. Vilâyette hem devlet hem de halk için kutsal sayılan İslam’ın dînî değerleri doğrultusunda bir yaşam tarzı benimsenmiş görünüyor. Gayrimüslim vatandaşların da dînî değerlerine saygı duyularak bir arada yaşanmıştır. Ancak gazetenin resmî niteliğe sahip olması itibarıyla bu durumun başka kaynaklarca da tetkik edilmesinde fayda bulunmaktadır. Gazeteden anlaşıldığı üzere muhacirler, hacılar, düşkünler gibi yardıma muhtaç gruplara ve kişilere devletin yardım politikası gazetede gündemde tutulmuştur. Belki de bu yola ve gazete vasıtasıyla devlete bağlılığın

artırılması hedefleniyordu. Bu hedef doğrultusunda yayımlanan haberlerle hizmetkâr ve yardımsever bir devlet portresi çizilmektedir.

Kaynakça

Gazete ve Salname

Suriye Vilâyet Gazetesi 1710, 1711, 1713, 1714, 1717, 1718, 1723, 1731, 1735, 1742, 1743, 1745, 1749, 1757, 1771, 1777, 1783, 1792, 1793, 1794, 1795, 1797, 1800, 1805, 1817, 1829, 1830, 1832, 1839, 1850, 1851, 1853, 2508.

Suriye Vilâyet Salnamesi 1900/ H. 1318/ R.1316-1317

Araştırma Eserleri

Akyıldız, Ali, (2015). “Osmanlı İstanbul’unda Deniz Ulaşımı (Modern Dönem)”, *Antik Çağ’dan XVI. Yüzyıla büyük İstanbul Tarihi*, İBB Kültür A. Ş. Yayınları, İstanbul, 436-479.

Buzpınar, Ş. T. (2009). Suriye- Osmanlı Dönemi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, 550-555.

Düzgün, Mehmet Ali, (2009). “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Muhtacin Maaşı ve Uygulaması” (*Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*).

Geçili, D. (2017). Osmanlı Devleti’nde Hacıların Gemilerle Nakledilmesi Sırasında Alınan Önlemler. *Tarih Okul Dergisi*, 10 (30), 61-83.

İnbaşı, Mehmet, (2001). “Yavuz Sultan Selim’in Şam’daki Vakfiyesi”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16 219-232.

Küpeli, Özer, (2019) “Osmanlı Devleti’nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair”, *Osmanlı* 3, 490-497.

Özşenel Mehmet, (2013). “Sahih-i Buharî Neşirleri: Sehârenpûrî Neşri ile II. Abdülhamid Neşrinin Karşılaştırılması”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11 (21) 457-484.

Samur, Sabahattin, (1988). Suriye Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1840-1908). (*Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*).

Saylan, Kemal, (2017). “Suriye Vilâyetine Göç Eden Kafkas Muhacirlerinin İskân ve İaşe Meselesi”, *Geçmişten Günümüze Göç I*, 433-442.

Topal, Mehmet., Erdemir, Erkan., Kırılı, Engin, (2012). “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketinin Türkiye’de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri Hereke Fabrikası ve Nizamnamesi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:25 37-64.